de linjer som svara mot en **s**-runa ha urskilts — talar först och främst materialet, järn, men också den raka ordföljden.

Appellativet *ormʀ* förekommer såvitt jag vet icke annorstädes i runskrift. (Personnamnet *Ormʀ* är dock belagt i några få runinskrifter.) *Ormʀ* är det gamla germanska ordet för slingrande kräldjur, medan *draki* har övertagits från de klassiska språken. Som symbol för det onda, ja för djävulen själv, var odjuret redan på biblisk grund ett känt begrepp och de båda beteckningarna *orm* och *drake* likställda, så som av ett citat ur *Nya testamentet 1526* Upp. kap. 12 klart framgår: »then store draken then gamble ormen then ther heter Dieffuul och Satanas ...» Citatet är för övrigt hämtat ur skildringen av Mikaels strid mot draken.

Namnen *Sven* och *Andres*, som avsluta inskriften, stå utan predikat. En sådan koncentrerad uttrycksform medför onekligen en viss oklarhet. Läsaren lämnas i okunnighet om de båda männens funktion, om den förstnämndes eller bådas insats vid dörrens tillkomst. Närmast till hands ligger nämligen att tolka de båda namnen som en signatur, fastän konjunktion saknas. I så fall bör väl Sven ha varit mästersmeden själv, biträdd av Andreas. Det sistnämnda namnets bibliska anknytning skulle i och för sig teoretiskt sett kunna öppna vägar till andra tolkningar, dock alltför osäkra att beträda. Det kan i sammanhanget erinras om, att i en fragmentarisk runinskrift på en nu förlorad kyrkdörr (järnbeslag?) i Hulterstad, Öland, *Andreas* finns som den ene av två nämnda heliga män (L 1946, *Ölands runinskrifter*, 1900–06, s. 68).

På samma princip att i runskrift förklara den religiösa bildvärlden för åskådaren är den gotländska Åkirkebyfunten (DR 373) på Bornholm vårt vältaligaste exempel. På Fredsbergsdörren sattes förklaringen vid en bildframställning av Mikaels kamp mot draken. Hur motivet, som under medeltiden var mycket populärt, i detta fall har gestaltats, veta vi ingenting om. Jag inskränker mig till en hänvisning till H. Wideens uppsats *Mikaël och draken* (i: *Falbygden* 16, 1961, s. 263f.), som ger intressanta aspekter på ämnet. Efter analysen av Vg 202 kan man, enligt min mening, med större fog hävda tolkningen av Värsåsdörrens (Vg 220) drakscen som en Mikaelframställning.

Den lilla hunden på Fredsbergsdörren, som Liljegren nämner, blir visserligen herrelös; han är rätteligen trohetens och vaktarens symbol men kan på Fredsbergsdörren, i ett material som icke tillåter konstnären ett alltför detaljerat utförande, ha varit något annat djur. Konstsmeden har för sitt arbete rimligen haft en förlaga, och dennas kvalitet kunna vi icke bedöma.

Utgångsläget är för vagt för en absolut datering. Om själva dörren veta vi praktiskt taget ingenting, och beträffande den figurala utsmyckningen ha vi endast inskriftens vittnesbörd och Liljegrens kortfattade beskrivning. Förmodligen ha ornamenten också varit smidda i järn, men om de ha varit applicerade på trä liksom Värsåsdörrens eller möjligen järn i likhet med dörrarnas i Kungslena och Friggeråker, veta vi lika litet. Vad inskriften beträffar är den som ovan påpekats ålderdomlig, grammatiskt och stilistiskt sett, med den pregnans i korthuggna och målande uttryck, som ofta utmärker runstenstidens och den begynnande medeltidens språkminnesmärken. Ortografin hör också hemma i äldre medeltid. Ingenting talar därför emot den datering till tidig medeltid, som gäller för Värsåsdörren (Vg 220), Rogslösadörren m. fl., 1100-talets slut.

203. Färeds sn, kyrkan

Pl. 161

Litteratur: P. Samuelsson, Skrivelse t. Riksantikvarieämbetet $^{18}/_{5}$ 1917 (ATA); Kyrkoinventarium 1918 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar $^{9}/_{1}$ 1931 (i: Anteckn.bok 9, s. 225f., UUB); H. Jungner, Anteckningar $^{19}/_{7}$ 1934 (ATA); M. Åmark, Medeltida kyrkklockor (i: Skara stift i ord och bild, 1949), s. 175, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 208f.; A. Fägersten i Tidning f. Skaraborgs län $^{24}/_{8}$ 1953.

Äldre avbildningar: H. Faith-Ell, fotos 1934 (ATA); Åmark a.a. 1960.

I tornet till Färeds kyrka hänga två ringklockor. Den ena, storklockan, är medeltida och försedd med runinskrift, den andra, lillkockan, har senare anskaffats som ersättning för den lillklocka, som befallnings-

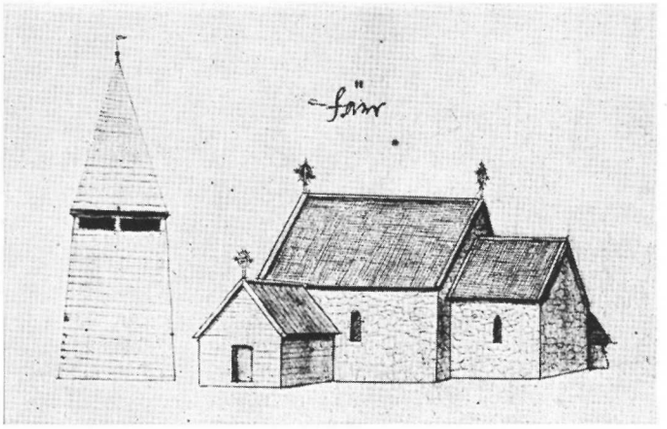

Fig. 315. Färeds kyrka efter teckning av J. Hartling 1671 i Peringskiölds Monumenta.

mannen Jens Pedersson under kyrkans förnedringstid i början av 1600-talet utan betalning frånhände kyrkan och begagnade som vällingklocka på sin gård Långåker.

Färeds kyrka, en gång helgad åt S:ta Gertrud, är till sina äldsta delar tidigt medeltida. Under förra delen av 1600-talet låg den en lång tid förfallen men iståndsattes på 1640-talet och tillbyggdes 1693. År 1869 företogs en genomgripande restaurering, som bl. a. innebar, att den gamla klockstapeln av trä, dokumenterad redan i J. Peringskiölds *Monumenta* (p. 13), revs ned, och att den nuvarande tornbyggnaden fogades till själva kyrkan. I den gamla stapeln (se fig. 315) hade de båda klockorna alltså sin plats intill år 1869. Storklockans runinskrift var då icke känd. I kyrkoinventariet 1829 noteras: »Klockor äro 2ne i Stapel, men om hvilka ej vidare kan meddelas». P. A. Säve besökte kyrkan 1862. Han skriver i sin berättelse samma år, s. 167 (ATA): »Då stegen till den höga klockstapeln var alldeles rutten, kunde de två klockorna deruti omöjligen undersökas.» Först med folkskolläraren och organisten Pehr Samuelssons skrivelse till Riksantikvarieämbetet $^{18}/_{5}$ 1917, vartill fogats en uppteckning av klockans inskrift, blev Färedsklockans egenskap av runklocka uppenbar. Så redovisas den också ett år senare i kyrkoinventariet 1918.

Malm. Höjd 47–61 cm, diameter 48 cm. Kläppen är gammal, längd 37 cm. Klockans form erinrar om Salebyklockans, Vg 210, men den översta delen är mindre välvd. Kronans sex öron äro grovt fasade och upprättstående; ett av dem är avbrutet. Slagringen är förhållandevis vid och hög. Brädden är vågrät, 4 cm bred. Kroppen är slät med två smala skriftband. Det ena, 2 cm brett, är placerat högt uppe på klockhalsen och fyllt av ett rutnät av samma slag som på Saleby- och Älgaråsklockorna. Det andra, intill 3 cm breda bandet sitter 11 cm ovanför brädden. På en sträcka av 30 cm i detta band står den spegelvända runinskriften. Bandets övriga utrymme upptages av rutnät. På slagringen kunna dessutom urskiljas fyra korsade kors. Eljest förekommer ingen dekor.

Inskrift:

fruþokhniastbmʀ
5 10 15

Till läsningen: Samtliga runor med undantag av 11 **s** nå upp till inskriftsbandets övre begränsningslinje; endast i några få fall stödja de på den nedre linjen. 1 **f** har raka bistavar. I 2 **r** når bst på mitten icke fram till hst. Detsamma gäller 13 **b**. Bst till 4 **þ** utgår från huvudstavens ändar. 5 **o**, 8 **n**, 10 **a** och 12 **t** ha ensidiga bistavar. 5 **o** har högt placerade bistavar. I 7 **h** äro bistavarna mycket långa. 14 **m** och 15 **ʀ** ha raka bistavar. 11 **s** har egendomlig form; en mindre extrem s-form av samma slag har Älgaråsklockan, som även i övrigt beträffande utformningen av runorna påminner om Färedsklockan. Båda klockornas inskrifter avse att

återge *futharken*, men i båda fallen ha runraderna blivit ofullständiga och runornas inbördes ordning bristfällig. I Färedsinskriften saknas en **l**-runa som borde ha haft sin plats före eller efter 14 **m**. — Klockan undersöktes först av M. Åmark, och resultatet meddelades O. v. Friesen, som noterar inskriften i sina efterlämnade anteckningar, dock utan närmare reflexioner.

Futharkens förekomst på runklockorna i Färed och Älgarås (Vg 206) samt de omgjutna klockorna i Odensåker (Vg 205) och Segerstad (Vg 218) har sin motsvarighet i alfabetinskrifter med majuskler såväl som gotiska minuskler på medeltida svenska klockor. Det är känt att romersk-katolsk praxis i sådana alfabetinskrifter såg ett verksamt skyddsmedel. Att runraden har tillagts samma kraftgivande egenskaper är icke förvånansvärt. Såtillvida ha gjutarens förhoppningar heller icke kommit på skam, som den lilla Färedsklockan ännu efter mer än sjuhundra års trogen tjänst har förmått hävda sin värdighet av kyrkans storklocka.

Färedsklockan anses vara utförd i en mycket ålderdomlig klockgjutningsteknik, »på lot» (se M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 208 och där åberopad expertis av L. M. Holmbäck). Den kan dateras till 1200-talets förra hälft (se Vg 206 Älgarås).

204. Götlunda sn, kyrkan. Nu i Västergötlands museum, Skara

Pl. 162, 166

Litteratur: L 1939, T 55. J. Wollin, Brev t. Antikvitetsarkivet $^{7}/_{11}$ 1750, Arkivets (C. R. Berch) svar t. Wollin $^{14}/_{12}$ 1750 (båda handl. i J. Peringskiöld, Monumenta 9, KB); A. Luth, Beskrifning öfwer Flistads Församling i Wester-Götland (i Den Nya Swenska Mercurius 1761), s. 411f.; P. Tegnæus, Beskrifning öfver Flistads församling år 1784 (hs i Flistads kyrkoarkiv, avskr. i ATA); Th. Ljunggren, Anteckning i KB Fm 26a, s. 21f., Brev t. P. Tham $^{8}/_{8}$ 1800 (ATA); P. E. Lindskog, En korrt beskrifning om Skara stift 4 (1814), s. 75; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 164; G. Brusewitz, Westergötland 1861, s. 83f. (ATA), i Svensk Månadsskrift 1 (1864), s. 386; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 134 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 133); K. Torin, Brev t. P. A. Säve $^{5}/_{9}$ 1875 (VFA); G. Stephens i T 55; A. L. Romdahl i Fornvännen 1914, s. 242f.; O. v. Friesen, Anteckningar $^{17}/_{3}$ 1919 (i Ant.bok 9, s. 32, UUB); E. Fischer, Västergötlands kyrkliga konst (1920), s. 154; C. R. af Ugglas, Äldre kyrklig konst från västra Sverige (i Jubileumsutställningen i Göteborg 1923, Vägledning), s. 81; E. Wrangel, Konstnärligt järnsmide från den äldre medeltiden i Småland (i Tidskrift för konstvetenskap 12, 1928), s. 86f.; H. Jungner, Anteckningar $^{29}/_{6}$, $^{3}/_{8}$, $^{4}/_{8}$ 1933, $^{19}/_{7}$ 1938 (ATA), Runinskriften på Götlundadörren i Skara museum (i Västergötlands Annonsblad $^{15}/_{8}$ 1933); G. Ewald i Barometern $^{20}/_{1}$ 1937; B. Hellner & S. Rooth, Konstsmide (1960), s. 35; H. Wideen, Mikaël och draken (i Falbygden 16, 1961, s. 268f.); B. Källgård, Från flydda tider i Götlunda och Flistads församlingar (1962), s. 17.

Äldre avbildningar: J. Hartling, bläckteckning 1671 (i Peringskiölds Monumenta 9, p. 27, kopia i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil 5, nr 1939); Brusewitz, 2 bläckteckningar (i a.a. 1861); Säve, bläckteckning (i a.a.); T 55 (återgiven i Fornvännen 1914, s. 241); H. Faith-Ell, fotos 1938 (ATA, ett återgivet på omslaget till Källgård a.a.).

I Skara museum förvaras med inv.nr 7567 en medeltida dörr med runinskrift, som har tillhört Götlunda kyrka.

Av den nuvarande kyrkan äro de västra delarna av långhuset samt tornrummets murar medeltida, medan de östligaste delarna av långhuset jämte koret ha tillkommit i samband med en ombyggnad av kyrkan 1671 efter en förödande brand 1670. Om dörrens placering i den gamla medeltidskyrkan vet man ingenting bestämt, men den har rimligen suttit i huvudportalen. J. Hartlings teckning av kyrkan i Peringskiölds *Monumenta* har synbarligen utförts omedelbart efter ombyggnaden; bilden av dörrbeslaget har rubriken »på Giötlunda Kiörckedör j järn skriwitt», fig. 316. Kyrkan hade nu förutom huvudingången genom vapenhuset fått en kordörr. När borgmästare Jonas Wollin i Mariestad 1750 tillskriver Antikvitetsarkivet för att inhämta dess åsikt om den tolkning av inskriften »på Göthlunda sockens kyrkodörr i Flistads pastorat och Vassbo härad», som han samtidigt presenterar, preciseras icke dörrens funktion, varken före eller efter kyrkans ombyggnad. Icke heller Petrus Tegnæus har i sin Beskrifning öfver Flistads församling år 1784 någon detaljuppgift av detta slag, när han nämner »den Runiska inscription, som finnes på kyrkodörren».